

HISTORIA, LUDZIE I MIEJSCA

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI
JANA PAWŁA II

HISTORIA, LUDZIE I MIEJSCA

Księga pamiątkowa

Profesora Henryka Gapskiego

Redakcja
Robert Kozyrski

Wydawnictwo KUL
Lublin 2019

Recenzenci

prof. dr hab. Henryk Wąsowicz

prof. dr hab. Andrzej Wyrwa

Opracowanie redakcyjne

Emilia Melon

Opracowanie komputerowe

Jarosław Bielecki

Okładka i strony tytułowe

Agnieszka Gawryszuk

Zdjęcia prof. H. Gapskiego wykonała Małgorzata Gapska-Szczygieł

Na okładce:

fragment Mapy Prus Henryka Zella z 1542 r.

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2019

ISBN 978-83-8061-732-2

Wydawnictwo KUL, ul. Konstantynów 1 H, 20-708 Lublin, tel. 81 740-93-40, fax 81 740-93-50,
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl, <http://wydawnictwo.kul.lublin.pl>

Druk i oprawa: volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Ks. Witolda 7-9, 71-063 Szczecin, tel. 91 812 09 08, e-mail: druk@volumina.pl

Neunye Györfi

Spis treści

Życiorys prof. Henryka Gapskiego	11
Listy gratulacyjne:	17
– List Jego Ekscelencji Arcybiskupa Metropolity Lubelskiego Stanisława Budzika	19
– List Jego Ekscelencji Najprzewielebniejszego Abła, Prawosławnego Arcybiskupa Lubelskiego i Chełmskiego	20
– List Jego Ekscelencji Biskupa Diecezjalnego Łowickiego Andrzeja Franciszka Dziuby	21
– List Jego Magnificencji ks. prof. dra hab. Antoniego Dębińskiego, Rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II	23
– List Dziekan Wydziału Nauk Humanistycznych KUL dr hab. Magdaleny Charzyńskiej-Wójcik, prof. KUL	24
– List Dyrektora Instytutu Historii KUL dra hab. Tomasza Nowickiego, prof. KUL	25
– List Dyrektora Ośrodka Badań nad Geografią Historyczną Kościoła w Polsce dr hab. Agaty Mirek, prof. KUL	26
– List władz Polskiej Grupy CIHEC przy Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie	27
Listy okolicznościowe i wspomnienia osobiste:	29
– S. Małgorzata Borkowska OSB	31
– Stanisław Celestyn Napiórkowski OFMConv.	32
– Stanisław Osmenda CSSH	38
– Ks. Leszek Surma	40
Bibliografia prac prof. Henryka Gapskiego	45
Bibliografia map opublikowanych przez prof. Henryka Gapskiego	59
Wykaz prac licencjackich, magisterskich i doktorskich powstałych na seminariach oraz udział w przewodach doktorskich i habilitacyjnych prof. Henryka Gapskiego	91

Tabula Gratulatoria	105
Informacje o autorach	109
NICOLE BOUTER, <i>Pierre-Roger Gaussin et le CERCOM. Une volonté européenne</i> ...	113
MAGDALENA CHARZYŃSKA-WÓJCIK, <i>O dwóch (nie)podobnych przekładach psalterza</i>	123
EDYTA CHOMENTOWSKA, <i>Katolicki Uniwersytet Lubelski i jego środowisko na łamach „Kroniki Diecezji Przemyskiej” w latach 1918–1939</i>	141
ROMAN DOKTÓR, <i>Między zagładą a końcem świata – Czesława Miłozza „Piosenka o końcu świata”</i>	151
OŁEH DUCH, <i>Przywileje fundacyjne dla żeńskich monasterów eparchii lwowskiej i przemyskiej w okresie nowożytnym</i>	163
ANDRZEJ FRANCISZEK DZIUBA, <i>Bycie w Chrystusie – wokół przykazania miłości</i>	171
PIOTR PAWEŁ GACH, <i>Edukacja dziewcząt na ziemiach polskich pod koniec XVIII i na początku XIX w.</i>	183
EDYTA GAPSKA, MACIEJ P. GAPSKI, <i>Przyzwyczajenie na marginesie demokracji</i>	203
MARCIN H. GAPSKI, <i>Czy historykowi wypada łowić ryby? Kilka wędkarskich uwag na marginesie Roczników Jana Długosza</i>	225
RYSZARD GAPSKI, <i>Programy ikonograficzno-treściowe wewnątrz kościołów zakonnych na terenie Zakopanego</i>	233
PATRYCJA GAŚSIOROWSKA, <i>Trudne sąsiedztwo – przyczynek do dziejów klarysek i jezuitów w Krakowie w XVII wieku</i>	267
HENRYK GMITEREK, <i>Dystrykt lubelski małopolskiej prowincji Kościoła ewangelickiego za dwu ostatnich Wazów (1632–1668)</i>	277
LUDWIK GRZEBIEŃ, <i>Polskie Loreto w Chodlu koło Lublina w XVII i XVIII wieku</i>	289
PETR HLAVÁČEK, <i>„Gloria Polonorum”. Český vikariát františkánů-observantů a polská otázka</i>	297
PÁL ATTILA ILLÉS, <i>Archidiecezja ostrzyhomska i jej duchowieństwo w połowie XIX wieku</i>	301
AGNIESZKA JANUSZEK-SIERADZKA, <i>Rozwój sieci parafialnej we wsiach królewskich lokowanych w widłach Wisły i Sanu w drugiej połowie XVI stulecia</i>	317
KRZYSZTOF KACZMAREK, <i>Kilka świadectw święceń duchownych z diecezji poznańskiej z XV i XVI w.</i>	329
WOJCIECH KACZMAREK, <i>Teatr chrześcijański dzisiaj?</i>	337
GRZEGORZ KLEBOWICZ, <i>Klasztory w przestrzeni miejskiej Przemysła od średniowiecza do lat osiemdziesiątych XVIII stulecia</i>	343
PIOTR KOCHANEK, <i>Rzymska latarnia morska (?) w Dover na tzw. mapie Richarda Gougha</i>	363
JAN KOPIEC, <i>Zakony w diecezji wrocławskiej w świetle relacji „ad limina Apostolorum” z 1913 r.</i>	377

ROBERT KOZYRSKI , <i>O geografii historycznej Kościoła w KUL</i>	385
RAFAŁ KUBICKI , <i>Skład osobowy konwentu bernardynów w Nowem nad Wisłą w świetle raportów personalnych dla rejencji kwidzyńskiej z lat 1788–1812</i>	393
CEZARY KUKLO , <i>Kościelne spisy wiernych jako źródło do badań nad modernizacją społeczeństwa polskiego w XIX wieku</i>	409
JOANNA KUMOR-MIELNIK , <i>Subwencjonowanie przez państwo odbudowy kościołów i budynków parafialnych w diecezji lubelskiej po I wojnie światowej, na przykładzie Lublina i Chełma (na podstawie akt Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie)</i>	419
JAN LEWANDOWSKI , „ <i>Sto najpiękniejszych pieśni polskich...</i> ”	433
URSZULA MAŁGORZATA MAZURCZAK , <i>Fundator – uczoney w polskim malarstwie tablicowym. Zagadnienia wybrane</i>	439
SŁAWOMIR MIELNIK , <i>Struktura terytorialna Kościoła ewangelicko-augsburskiego, ewangelicko-metodystycznego i ewangelicko-reformowanego w Polsce</i>	467
MAREK MIŁAWICKI , <i>Prowincjałowie dominikańskiej Prowincji Galicji i Lodomerii św. Jacka. Prolegomena do badań prozopograficznych</i>	485
AGATA MIREK, OLGA NICIŃSKA , <i>Zakony i zgromadzenia zakonne żeńskie w archidiakonacie i (archi)diecezji lubelskiej w latach 1426–2005</i>	519
ANTONI MIRONOWICZ , <i>Parafie prawosławne na terenie województwa ruskiego w II połowie XVI wieku</i>	537
JAN MUSIAŁ , <i>Stanisława Orzechowskiego principia ustrojowe kunsztownie wystawione</i>	545
STANISŁAW NABYWANIEC , <i>Römisch-katholische Kirche in dem österreichischen Teilungsgebiet Polens (1772–1918)</i>	553
PABLO DE LA FUENTE DE PABLO , <i>Crimen y castigo. Comentarios al martirio de mosén Mariano Fages de Climent (1936)</i>	561
JANUSZ POLACZEK , <i>DEXTERA DOMINI PERCUSSIT INIMICUM. Wyobrażenia plastyczne Jana III Sobieskiego jako rycerza chrześcijańskiego wobec tradycji heroicznego obrazowania</i>	577
LEON POPEK , <i>Martyrologia duchowieństwa diecezji łuckiej w okresie II wojny światowej 1939–1945</i>	613
ROLAND PREJS , <i>Od delegatury arcybiskupiej do prałatury piłskiej. Struktury kościelne w Niemczech na Pograniczu wielkopolsko-pomorskim w latach 1920–1945</i>	625
JÓZEF PUCIŁOWSKI , <i>Cztery dni prymasa Węgier kardynała Józsefa Mindszenty’ego</i>	637
IRENA ROLSKA , <i>Fundacje artystyczne ks. Andrzeja Tarło (ok. 1580–1642), kanonika krakowskiego, dziekana opatowskiego i proboszcza tarnowskiego</i> ...	641
WALDEMAR ROZYNKOWSKI , <i>Błogosławiony Jan z Łobdowa – życie, kult, patronat</i>	653

WIESŁAW SIERADZAN , <i>Ericha Keysera (1893–1968) wkład w rozwój wiedzy o historii kartografii miast Prus Wschodnich i Zachodnich</i>	663
ALEKSANDER KRZYSZTOF SITNIK , <i>Kasata klasztoru bernardynów w Łowiczu (1806)</i>	673
STANISŁAW A. SROKA , <i>Nieznane związki Andrzeja Stadnickiego, kasztelana sanockiego († 1551) z węgierskimi Drugetami</i>	685
STANISŁAW STĘPIEŃ , <i>Między Wschodem a Zachodem. Likwidacja i odrodzenie Kościoła Greckokatolickiego na Słowacji</i>	691
MARIAN SURDACKI , <i>Handlarze i kupcy w staropolskim Urzędowie</i>	707
ANZELM J. SZTEINKE , <i>Franciszek Ponikowski OFM i o. Roman Jarzeński OFM ostatni reformaci klasztoru we Włocławku</i>	717
SALEZY B. TOMCZAK , <i>Niższe seminaria duchowne w Prowincji Wniebowzięcia NMP Zakonu Braci Mniejszych w Polsce</i>	727
JAN WALKUSZ , <i>Pielgrzymki do Midland (Kanada, Ontario) jako forma integracji Polonii kanadyjskiej</i>	739
SŁAWOMIR WĄCIOR , <i>Geography and the sonnet. Derek Walcott's Caribbean cycle of Tales of the Island</i>	747
HENRYK WĄSOWICZ , <i>Kilka technik liczenia komputystycznego mistrzów krakowskich</i>	755
MARIA WRZESZCZ , <i>O Matce Bożej od Wykupu Niewolników</i>	771
ANDRZEJ M. WYRWA , <i>„Medycyna duchowa” na morowe powietrze. Krótkie uwagi do problemu</i>	777
EWA M. ZIÓLEK , <i>Ignacego Raczyńskiego „List o zacności religii Jezusa Chrystusa i o jej szacunku” – jeden, czy w trzech częściach?</i>	797
ISTVÁN ZOMBORI , <i>A Czestochowai Szűz Mária tisztelete Szegeden a Ferences templomban</i>	807

Błogosławiony Jan z Łobdowa – życie, kult, patronat

Wstęp

Dochylając się nad historią Kościoła, bardzo szybko napotkamy na fenomen kultu świętych. Przez pierwsze wieki pamięcią otaczano przede wszystkim świętych męczenników, natomiast od IV wieku dynamicznie rosła liczba osób, które w opinii chrześcijan doszły do świętości, prowadząc życie godne naśladowania. Określono ich mianem świętych wyznawców. W tej grupie spotykamy przedstawicieli różnych środowisk i grup społecznych, między innymi: biskupów, opatów, zakonników, władców, przedstawicieli dynastii rządzących, ascetów i misjonarzy¹.

Dynamiczny i niezwykle rozbudowany rozwój kultu świętych możemy śledzić szczególnie w średniowieczu. W tej epoce pamięć o świętych przenikała niemalże wszystkie płaszczyzny życia człowieka – od jego narodzin (np. poprzez nadanie imienia, czyli wybranie świętego patrona) do śmierci (np. poprzez modlitwy za wstawiennictwem świętych o dobrą śmierć). Przywołajmy w tym miejscu słowa historyka lubelskiego Eugeniusza Wiśniowskiego, który w jednym ze swoich tekstów przedstawił niezwykle trafną charakterystykę obecności świętych w średniowieczu:

Ważne miejsce w religijności ludzi średniowiecza zajmował kult świętych. Przenikał on w różnym stopniu do wszystkich niemal dziedzin ówczesnego życia. Wynikało to stąd, że w świętych upatrywano bezpośrednich, a zarazem wiele

---

¹ Zob.: W. Rozykowski, *Omnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Malbork 2006, s. 11–12. Zob. zestawioną tam literaturę.

mogących opiekunów wszelkich przejawów ludzkiej działalności. Poświęcano im kraje, osiedla, kościoły, ołtarze, bractwa, ku ich czci obchodzono specjalne święta, do ich grobów urządzano pielgrzymki, czczono ich relikwie. Niektórym świętym przypisywano szczególne atrybuty, uważając ich za opiekunów pewnych grup ludzi lub pomocników w określonych sprawach. Kult świętych stał się źródłem różnorodnych i bogatych inspiracji twórczych w malarstwie i rzeźbie, poezji i muzyce. Można powiedzieć, że stał się charakterystycznym rysem całej średniowiecznej kultury².

W niniejszym artykule podjęto próbę przybliżenia sylwetki jednego z mniej znanych błogosławionych związanych w średniowieczu z terenem państwa zakonu krzyżackiego w Prusach. Chodzi o osobę franciszkanina błogosławionego Jana z Łobdowa. Żył w średniowieczu, jednak, jak to widzimy i w innych przypadkach, rozwój jego kultu możemy śledzić w epokach kolejnych.

Życie

Ze względu na brak średniowiecznych źródeł nie sposób odtworzyć wielu faktów z życia Jana z Łobdowa. Nie znamy nawet roku jego urodzin, możemy oszacować, że miało to miejsce na początku XIII wieku³. Ponieważ przyjmuje się,

² E. Wiśniewski, *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004, s. 223.

³ Podstawowa literatura poświęcona Janowi z Łobdowa: J. Fankidejski, *Obrazy cudowne i miejsca w dzisiejszej diecezji chełmińskiej*, Pelplin 1880, s. 214–223; J. Fankidejski, *Utraczone kościoły i kaplice dzisiejszej diecezji chełmińskiej*, Pelplin 1880, s. 4, 11, 52; F. Odrowski, *Błogosławiony Jan Łobdowczyk*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1(1910), s. 223–229; *Encyklopedia kościelna*, t. 8, red. B. Welte, Warszawa 1876, s. 534–535; K. Górski, *Jan z Torunia*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 10, red. K. Lepszy, Wrocław 1962–1964, s. 484–485; D.M. Synowiec, *Jan Łobdowczyk*, [w:] *Hagiografia polska. Słownik biobibliograficzny*, t. 1, red. R. Gustaw, Poznań 1971, s. 559–566; J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci do chwały ołtarzy*, Wrocław 1987, s. 151–152; A. Zwiercan, *Jan Łobdowczyk*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, Lublin 1997, kol. 807–808; M. Mróz, *Błogosławiony Jan z Łobdowa*, „Niedziela, Głos z Torunia” 251(1999), nr 41; M.G. Zieliński, *Kościół św. Jakuba Starszego i św. Mikołaja w Chełmie*, Pelplin 2002, s. 19–28; T. Słotwiński, M. Damian, *Święci franciszkańscy na każdy dzień*, Wrocław 2003, s. 448; M.G. Zieliński, *Chełmno civitas totius Prussiae metropolis XVI–XVIII w.*, Bydgoszcz 2007, s. 251–254; W. Sieradzan, *Diecezja toruńska kontynuatorką wielkiego dziedzictwa*, [w:] *20 lat Diecezji Toruńskiej. Kościół w służbie Bogu i człowiekowi*, red. D. Zagórski, K.Ż. Sztylc, Toruń 2012, s. 40–42; P. Dąbrowski, *Bł. Jan z Łobdowa*, „Niedziela, Głos z Torunia” 1037(2014), nr 44, s. VI; Z.M. Joskowski,

że zmarł w wieku około 40–50 lat, dlatego hipotetycznie można założyć, że urodził się około 1215 roku⁴. Przypuszczalnie Jan pochodził z miejscowości Łobdowo, położonej obecnie w granicach województwa kujawsko-pomorskiego, w powiecie wąbrzeskim, w gminie Dębowa Łąka. Za takim pochodzeniem przemawia nadawany mu przydomek „z Łobdowa” lub „Łobdowczyk” (w źródłach: *Lobedau*, *Lobedanus*, *Lobedancus*, *Loberdancus*, *Lobedavus*). Określanie osób od miejsca ich pochodzenia (urodzenia) było częstą praktyką, szczególnie w okresie średniowiecza. Nie możemy jednak wykluczyć, że wspomniany przydomek nawiązuje nie tyle do miejsca pochodzenia, ale do nazwiska rodowego.

W odniesieniu do franciszkanina używa się czasami także określenia „Jan z Torunia”. Tak pisze o nim przede wszystkim w XVII wieku jezuita o. Fryderyk Szembek, główny biograf zakonnika. Przypuszczenie to nie przyjęło się jednak powszechnie w literaturze poświęconej bł. Janowi. Nie oznacza to jednak, że nie był on związany z Toruniem, o czym będzie dalej.

Trudno w szczegółach analizować życie zakonnika. Jest to związane przede wszystkim z tym, że nie posiadamy, a przynajmniej nie znamy, jak do tej pory, bezpośrednich przekazów źródłowych z czasów, w których żył, czyli z XIII wieku. Najwięcej informacji o nim czerpiemy ze źródeł hagiograficznych oraz z tradycji, które chronologicznie pochodzą przede wszystkim z XVII wieku. Mamy tu na myśli głównie twórczość wspominanego już jezuitę o. Fryderyka Szembeka, która miała ogromny wpływ na spopularyzowanie postaci Jana z Łobdowa.

Pewne jest, że Jan Łobdowczyk wstąpił do zakonu braci mniejszych, czyli do franciszkanów. Nie możemy wykluczyć, że życie zakonne rozpoczął wstępując do klasztoru w Toruniu. Jeżeli tak rzeczywiście było, to należał on do grona pierwszych franciszkanów domu zakonnego założonego w 1239 roku w Starym Mieście Torunia⁵. Jednocześnie Jan żył u początków powstawania miasta, które w obecnym miejscu zaczęto wznosić od ok. 1236 roku. Nie wiemy jak długo zakonnik przebywał w klasztorze toruńskim. Możemy jednak założyć, że to tu przeszedł wszystkie etapy formacji zakonnej, tu mógł także zostać wyświęcony na kapłana, w tym klasztorze zapewne również posługiwał, np. jako kaznodzieja. Po kilku lub kilkunastu latach został przeniesiony do klasztoru w Chełmnie. Fundacja klasztoru w tym mieście miała miejsce na przełomie 1257/1258 roku⁶. Tak więc i w domu

---

Błogosławiony Jan z Łobdowa. Studium biograficzne, Gdańsk 2014. Ostatnia z pozycji jest, jak do tej pory, najbardziej wyczerpującym opracowaniem, dotyczącym szczególnie historii pamięci i przejawów kultu błogosławionego.

⁴ Zob.: M.G. Zieliński, *Kościół św. Jakuba Starszego...*, s. 21.

⁵ J. Tandecki, *Założenie i początki klasztoru franciszkanów toruńskich w XIII–XIV w.*, „Zapiski Historyczne” 54(1989), z. 4, s. 7–22.

⁶ A. Radziwiński, *Kościół w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach 1243–1525. Organizacja, uposażenie, ustawodawstwo, duchowieństwo – wierni*, Malbork 2006, s. 104; M.G. Zieliński,

w Chełmnie należał on do grona pierwszych franciszkanów organizujących życie nowej wspólnoty zakonnej.

Przyjmuje się, że o. Jan pełnił we wspólnocie chełmińskiej funkcję lektora teologii. W niektórych opracowaniach można spotkać informacje, że był nawet doktorem teologii. Wnioski takie wysuwa się na podstawie źródeł ikonograficznych, które przedstawiają go w birecie doktorskim. Wydaje się jednak wątpliwe i mało prawdopodobne, aby odbył studia na uniwersytecie. Nie możemy jednak wykluczyć, że taki właśnie tytuł nadano mu wewnątrz wspólnoty zakonnej w związku z pełnieniem przywołanej już funkcji lektora teologii.

Nowożytna tradycja podaje także, że o. Jan był spowiednikiem oraz kierownikiem duchowym bł. Juty z Chełmży (Juty z Sangerhausen)⁷. Wydaje się, że możemy przyjąć prawdziwość istnienia duchowego związku franciszkanina z pustelnicą z Bielczyn. I mogło to dotyczyć zarówno okresu, kiedy o. Jan przebywał w klasztorze toruńskim, jak i chełmińskim.

Nowożytna tradycja przedstawia o. Jana jako gorliwego zakonnika, poświęcającego dużo czasu modlitwie. Franciszkanin miał się odznaczać szczególnym nabożeństwem do Matki Bożej oraz Dzieciątka Jezus. Chrystus miał mu się ukazywać w postaci ogrodnika, tak jak widziała Go Maria Magdalena, czy też w postaci pielgrzyma, jak widzieli Go uczniowie w drodze do Emaus. Najczęściej jednak miał mieć widzenia Matki Bożej, która karmiła Dzieciątka Jezus. Już za życia franciszkanina miały się dokonywać za jego przyczyną nadzwyczajne wydarzenia i cuda⁸.

Wiemy, że o. Jan z Łobdowa zmarł w klasztorze franciszkanów w Chełmnie. Dokładna data jego śmierci nie jest jednak oczywista, wskazuje się na 21 czerwca lub 9 października 1264 lub 1271 roku. W tekstach poświęconych zakonnikowi najczęściej podawany jest rok 1264. Ojciec Jan został pochowany w chełmińskiej świątyni klasztornej, której patronują św. Jakub Starszy oraz św. Mikołaj⁹. Czasami można spotkać stwierdzenie, że franciszkanin zmarł i został pochowany w klasztorze w Chełmży. Jest to jednak ewidentna pomyłka, gdyż franciszkanie zostali sprowadzeni do tego miasta dopiero w XVII wieku¹⁰.

Chełmno..., s. 52–53.

⁷ D.M. Synowiec, *Jan Łobdowczyk...*, s. 560; W. Sieradzan, *Z badań nad błogosławioną Jutą von Sangerhausen*, „*Studia Pelplińskie*” 17(1986), s. 309–317; tenże, *730 lat kultu błogosławionej Juty von Sangerhausen*, „*Studia Pelplińskie*” 21–22(1990/1991), s. 317 i nn.; tenże, *Diecezja toruńska...*, s. 40–41.

⁸ D.M. Synowiec, *Jan Łobdowczyk...*, s. 560; J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci...*, s. 151.

⁹ Zob. W. Rozynkowski, *Ommes...*, s. 128; W. Rozynkowski, *Św. Jakub Apostoł – patron kościołów w diecezji toruńskiej*, [w:] „*Akt Europejski*” bł. Jana Pawła II a renesans Drogi św. Jakuba, red. A. Jackowski, F. Mróz, Kraków 2012, s. 213–214.

¹⁰ D.M. Synowiec, *Jan Łobdowczyk...*, s. 561; P. Birecki, *Dzieje sztuki w Chełmży*, Chełmża 2001, s. 31.

Rozwój kultu

Ze względu na braki źródłowe nie możemy wiele powiedzieć o rozwoju kultu Jana z Łobdowa do początku XVII wieku. Nie możemy jednak wykluczyć, że genezę sięga on końca XIII wieku. Pamięć o zakonniku podtrzymywali przede wszystkim franciszkanie, w tym szczególnie zakonnicy wspólnoty chełmińskiej, których klasztor funkcjonował do kasaty przez władze pruskie w 1806 roku¹¹. W wykazie świątobliwych franciszkanów, który powstał w środowisku zakonnym w XV wieku, czytamy: „w Prusach brat Jan Łobdowczyk, lektor chełmiński, jaśnieje licznymi cudami po śmierci”¹². Wiemy, że pamięć o franciszkaninie wykraczała poza chełmińską wspólnotę zakonną. Możemy przyjąć, że i inne środowiska (choćby flisacy, żeglarze) odegrały ważną rolę w propagowaniu kultu bł. Jana. Wątek ten zostanie rozwinięty w dalszej części pracy.

Trudnym okresem dla podtrzymywania pamięci o zakonniku był na pewno XVI wiek. Na skutek rozwoju reformacji kurczył się konwent franciszkanów chełmińskich. W końcu 1539 roku nie było w klasztorze ani jednego zakonnika. Kościół i klasztor nie były użytkowane przez ponad 40 lat. Podczas tego okresu doszło do profanacji krypt zakonnych. Rozbito między innymi trumnę ze szczątkami o. Jana Łobdowczyka. Franciszkanie pojawili się w Chełmnie ponownie około 1582 roku. Pochodzili oni z prowincji polskiej, dlatego prawdopodobnie początkowo nie znali żywota świątobliwego zakonnika i nie zajmowali się promocją jego kultu. Wydaje się, że w ogóle niewiele wiedziano o żyjącym w średniowieczu franciszkaninie. Sytuacja zaczęła się diametralnie zmieniać dopiero od początku XVII wieku¹³.

Na pewno znaczny udział w promowaniu oraz utrwalaniu kultu zakonnika miał jezuita o. Fryderyk Szembek (1575–1644). Przypomnijmy, że studiował on w Akademii Krakowskiej oraz w Rzymie, pełnił różne funkcje w zakonie, między innymi w latach 1626–1627 był rektorem kościoła św. Piotra w Krakowie, w latach 1627–1633 opiekunem kongregacji studenckiej w tym mieście, a w latach 1634–1644 opiekunem kongregacji studenckiej w Toruniu¹⁴. On to za wskazaniem króla Zygmunta III, który w 1627 roku przebywał w obozie pod Tczewem, zajął się zbieraniem materiałów dotyczących życia świątobliwych osób z ziemi chełmińskiej oraz Pomorza,

¹¹ E. Piszcz, *Polityka kasacyjna władz pruskich wobec klasztorów diecezji chełmińskiej*, „Studia Pelplińskie” 2(1971), s. 103; K. Wajda, *Kasata zakonów i jej oddźwięk społeczny na Pomorzu w XIX w.*, „Studia Pelplińskie” 18(1987), s. 98; M.G. Zieliński, *Kościół św. Jakuba Starszego...*, s. 53.

¹² D.M. Synowiec, *Jan Łobdowczyk...*, s. 561.

¹³ M.G. Zieliński, *Chełmno...*, s. 199, 252–253.

¹⁴ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 660.

czyli z obszaru Prus Królewskich: Juty z Chełmży, Doroty z Mątów oraz właśnie o. Jana Łobdowczyka. Podkanclerzy koronny biskup Jakub Zadzik nakazał 25 września 1627 roku otworzenie grobu o. Jana z Łobdowa. W wydarzeniu tym uczestniczył między innymi o. F. Szembek¹⁵.

Ojciec Fryderyk Szembek jest autorem dwóch ważnych prac poświęconych o. Janowi Łobdowczykowi. Świadczą one, do pewnego stopnia, o pamięci o franciszkaninie w ziemi chełmińskiej na początku XVII wieku, czyli po przeszło trzystu latach od jego śmierci. Poza tym to właśnie te prace przyczyniły się ogromnie do rozwoju kultu bł. Jana. Mamy tu na myśli następujące dzieła: *Pomoc z Nieba na uspokojenie Prus z dawna Polakom od Pana Boga nagotowana. To jest SS. Patronowie Kraiow Pruskich, wojną terażniejszą utrapionych, y zycia ich świętobliwego krótkie opisanie*, wydana w Toruniu w 1627 roku oraz *Światło. W ciemnościach Błędów y Utrapienia, Przykładem życia, Nauką Starożytną y Pomocą Modlitwą, Potrzebującym Swieczące na Prusach. Błogosławiony Jan Lobedaw Thorunianin. Zakonnik Franciszka Świętego, Kapłan Jeden Zdawnych SS. Patronow Kraiow Pruskich. S. Jutty de Sangerhausen niegdy Spowiednik, Zeglarzow i Ludzi Innych Wodą się Bawiących Pomocnik Osobliwy. W Chełmnie Mieście Biskupim w Prusiech u Braci Swey Zakonney odpoczywający Cudami Sławny...*, Toruń, ok. 1638¹⁶. Dzieła o. F. Szembeka stały się podstawą powstania innych tekstów poświęconych bł. Janowi, w tym tłumaczonych na język łaciński¹⁷.

Owoce wspomnianego wyżej wydarzenia otwarcia grobu zakonnika oraz przywołanych publikacji było nie tylko ożywienie pamięci o Janie Łobdowczyku w środowisku samych franciszkanów, ale szerzej pośród wiernych, szczególnie diecezji chełmińskiej. Zauważalne było także zainteresowanie ze strony biskupów chełmińskich. Do rozwoju kultu przyczynił się bardzo wydatnie biskup chełmiński i pomezński Jan Lipski (1589–1641), dodajmy od 1639 roku arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski. On to za zgodą papieża Urbana VIII miał wydać 30 listopada 1638 roku dekret zezwalający na publiczny kult o. Jana Łobdowczyka. Wydaje się, że ten moment wielu uznaje za wyniesienie franciszkanina na ołtarze.

¹⁵ M.G. Zieliński, *Chełmno...*, s. 253.

¹⁶ Tamże, s. 23, przypis 49.

¹⁷ Archiwum Franciszkanów w Krakowie, F- II, Bł. Jan Łobdowczyk, Żywot Błogosławionego Jana Lobedawa; *Continuatio protocoli Ordinis ac Trium Provinciarum Poloniae, Russiae et Lithuaniae, 1758–1759*, s. 85, rkp.; E-1-20, A. Karwicki, Materiały do historii OO. Franciszkanów w Polsce, Sławniejszy franciszkanie, s. 158–159, rkp.; *De B. Joanne Lobedavio C. Ordinis S. Francisci Culmzae in Prussia*, [w:] *Acta Sanctorum*, t. 4, Bruxellis 1780, s. 1094–1100; *Vita beati Joannis Lobedaw auctore F. Schembeck*, [w:] *Scriptores rerum Prussicarum*, t. 2, wyd. T. Hirsch, M. Toeppen, E. Strehlke, Leipzig 1863, s. 391–396; *Annales Minorum seu Trium Ordinum a. S. Francisco institutorum*, t. 4, wyd. L. Wadding, Prope Florentiam 1931, s. 263–264, 267–268, 376.

Od tego roku corocznie 9 października, a więc w najczęściej przyjmowanym dniu śmierci zakonnika, miano sprawować mszę św. wotywną o Trójcy Świętej. Biskup ufundował też w kościele franciszkańskim ołtarz z wizerunkiem Jana z Łobdowa. Autorem obrazu miał być Jan Hak z Chojnic. Obraz został przyozdobiony herbem biskupim oraz napisami: *D. Joanni Thorun. Minoritae praesulis optimi Joannis Lipski pietate in honoribus restaurandis redivivo S.P.Q.C. suo tutelari antiquo gratulatur; D. Joanni Prutheno ordinis Minorum antiquos honores a perfidis profanatos pie restituens Jhannes Lipski Culmensis et Pomesaniae antistes eius patricinio se suasque oves indignus supplex comendat*¹⁸.

Przy wymienionym ołtarzu pierwszą mszę św. wotywną poświęconą Janowi odprawił 9 października 1639 roku sam biskup chełmiński Jan Lipski¹⁹. Na cześć Jana Łobdowczyka powstał wówczas także specjalny hymn, oto jego fragment:

Ozdobo znaczna kraju chełmińskiego
 Perła kosztowna miasta toruńskiego
 [...]
 Cne Chełmno nauką i życiem Twym wsławił
 Boj Twój skończywszy ciałoś tam zostawił
 Do twego grobu lud wszystek się spieszył
 Bo luby słynąc wieluś w smutkach cieszył
 Tegosz i czasów naszych nie przestawał
 Prosim, lecz zwyklej pomocy dodawał
 Twoim Chełmianom i wszem Prusom z niemi
 Którzy się szczycą zasługami twemi²⁰.

Trzeba jednak wyraźnie zauważyć, że poczynania biskupa chełmińskiego Jana Lipskiego nie zakończyły się formalnym aktem beatyfikacji Jana Łobdowczyka. Świadczą o tym podejmowane w latach następnych kroki zmierzające do wyniesienia zakonnika na ołtarze.

W dniu 10 lutego 1688 roku miało miejsce kolejne przeniesienie i uczczenie doczesnych szczątków o. Jana. Gwardian o. Antonii Łuczyński przeniósł je do grobowca umieszczonego w ścianie obok wielkiego ołtarza. Miejsce zabezpieczono kratą o trzech zamkach, a klucze do nich były przechowywane w skarbcu kościelnym oraz w ratuszu. Kolejne starania o wyniesienie o. Jana na ołtarze podjął biskup chełmiński Wojciech Stanisław Leski (1702–1758). W 1751 roku nakazał wystawić na widok publiczny zachowane szczątki franciszkanina (nazywane w literaturze

¹⁸ F. Odrowski, *Błogosławiony...*, s. 228.

¹⁹ J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci...*, s. 152; M.G. Zieliński, *Chełmno...*, s. 253.

²⁰ Cytat za: M.G. Zieliński, *Chełmno...*, s. 253.

często relikwiami) oraz zadbać o wpisanie do ksiąg znajdujących się w konwencie informacji o uzdrowieniach oraz łaskach otrzymanych za jego przyczyną. W 1755 roku, z myślą właśnie o beatyfikacji zakonnika, biskup dokonał kanonicznego rozpoznania (rewizji) doczesnych szczątków franciszkanina. Kolejne działania zmierzające do beatyfikacji podjął w latach 1771–1780 prokurator zakonu franciszkanów do spraw beatyfikacyjnych o. Pankracy Kalitowicz. Niestety nie zostały one doprowadzone do końca²¹.

Nie bez wpływu na ostateczne niepowodzenie starań zmierzających do formalnej beatyfikacji franciszkanina, a w konsekwencji także do ograniczenia pamięci o zakonniku, miała sytuacja polityczna. Od 1772 roku ziemia chełmińska wraz z Chełmnem znalazła się pod zaborem pruskim. Zaborcy prowadzili wyraźną politykę antyzakonną, czego jednoznacznym przejawem były systematyczne kasaty poszczególnych domów zakonnych. Jak już wspomniano w 1806 roku kasacie uległ także klasztor franciszkanów w Chełmnie²². Kiedy w 1880 roku ks. Jakub Fankidejski opisywał miejsca słynące kultem religijnym w diecezji chełmińskiej, o Janie Łobdowczyku napisał tak: „Obecnie odprawia się w kościele pofranciszkańskim nabożeństwo gimnazjalne, ale o błog. Janie nikt nie wie. Nawet imię tego Świętego, jako się zdaje, zupełnie jest zapomniane w Chełmnie”²³.

Od XIX wieku do dnia dzisiejszego pamięć o bł. Janie pielęgnowana jest w prawdopodobnym miejscu pochodzenia franciszkanina, czyli w parafii w Łobdowie. Prymas Stefan Wyszyński nadał parafii przywilej odpustu, który jest obchodzony 9 października lub w jednym z siedmiu następnych dni. W świątyni parafialnej znajdują się relikwie błogosławionego oraz ołtarz z jego obrazem²⁴. Wiemy, że czcicielem franciszkanina był św. Maksymilian Maria Kolbe, który zabiegał o ożywienie pamięci i kultu współbrata żyjącego w XIII wieku²⁵.

Ostatnie przeniesienie relikwii Jana Łobdowczyka miało miejsce 1 maja 1948 roku. Umieszczono je w ołtarzu św. Wincentego a Paulo w kościele św. Janów w kompleksie klasztorным Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo²⁶.

Ostatecznie możemy przyjąć, że oficjalny proces beatyfikacyjny franciszkanina o. Jana z Łobdowa nie został nigdy zakończony. Powszechnie funkcjonuje on jednak jako błogosławiony, a zachowane po nim szczątki określa się terminem relikwie. Odnotujemy jednak, że kiedy w 1987 roku ks. Jerzy Mrówczyński, postulator

²¹ J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci...*, s. 152; M.G. Zieliński, *Chełmno...*, s. 203, 254.

²² M.G. Zieliński, *Chełmno...*, s. 99, 203.

²³ J. Fankidejski, *Obrazy cudowne i miejsca...*, s. 222.

²⁴ Z.M. Joskowski, *Błogosławiony Jan z Łobdowa...*, s. 22–23.

²⁵ M. Kolbe, *Pisma*, cz. 1, Niepokalanów 2007, s. 140, 142, 660, 688–689; cz. 2, Niepokalanów 2008, s. 108, 124, 171.

²⁶ J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci...*, s. 152.

generalny do spraw beatyfikacji i kanonizacji, wydawał książkę zatytułowaną *Polscy kandydaci do chwały ołtarzy*, pośród 113 wymienionych tam osób, oczekujących na wyniesienie na ołtarze, umieścił także Jana Łobdowczyka²⁷.

W ikonografii Jan Łobdowczyk przedstawiany jest w habitie franciszkańskim, z płonącą świecą (pochodnią) w ręku, czasami także z księgą, zazwyczaj w towarzystwie flisaków. Takie wizerunki obecnie można obejrzeć w kościele franciszkanów w Łagiewnikach pod Łodzią oraz w Muzeum Ziemi Chełmińskiej w Chełmnie – obydwa pochodzą z XVIII wieku²⁸. Współczesny witraż z przedstawieniem błogosławionego znajduje się w kaplicy klasztoru franciszkanów w Koszalinie²⁹.

Patron flisaków i żeglarzy

Jan z Łobdowa stał się orędownikiem flisaków i żeglarzy. Od kiedy? Może już od średniowiecza, jednak ślady pamięci o takim właśnie patronacie znamy dopiero od początku XVII wieku. W poszukiwaniu genezy związku o. Jana z wodą nie bez znaczenia jest położenie nad Wisłą miast Chełmna i Torunia, czyli miejsc związanych z życiem oraz grobem zakonnika. A rzeka ta nie tylko wyznaczała przez wieki pozycję gospodarczą obydwu miast, ale była także źródłem utrzymania różnych grup zawodowych.

Ważną cezurą w rozwoju omawianego patronatu były wydarzenia, które miały miejsce w 1610 roku. Właśnie wtedy przybyli do Chełmna flisacy, którzy twierdzili, że ukazał się im o. Jan Łobdowczyk i polecił odbyć pielgrzymkę do swego grobu³⁰. Co ciekawe mieli oni być protestantami. Pozwala nam to na wysunięcie wniosku, że wezwanie do oddania czci franciszkaninowi musiało być dla nich wynikiem jakiegoś głębokiego przeżycia. Dla naszych rozważań przywołane wydarzenie jest o tyle istotne, że w pewnym stopniu niezwykle uwiarygadnia związek między bł. Janem Łobdowczykiem a osobami, których profesja związana jest z wodą.

Od początku XVII wieku franciszkanin o. Jan jawi się coraz większej grupie osób jako niebiański orędownik, który prowadzi bezpiecznie do portu. Stąd też na wizerunkach zaczyna być przedstawiany na tle wzburzonych fal, z płonąłą pochodnią w ręku oraz w towarzystwie flisaków (żeglarzy). Kiedy w 1987 roku ks. Jerzy Mrówczyński wydawał książkę zatytułowaną *Polscy kandydaci do chwały*

²⁷ Zob. J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci...*, s. 151–152.

²⁸ M.G. Zieliński, *Chełmno...*, s. 254.

²⁹ Z.M. Joskowski, *Błogosławiony Jan z Łobdowa...*, ilustracje.

³⁰ J. Mrówczyński, *Polscy kandydaci...*, s. 151.

ołtarzy, fragment poświęcony osobie Jana Łobdowczyka opatrzyl znamiennym tytułem: *Patron żeglarzy*.

Pamięć o bł. Janie z Łobdowa nie zatoczyła wielkich kręgów, jednak możemy zauważyć, że jest ona nadal podtrzymywana pośród osób związanych z wodą. Dowodem na to może być fakt, że Klub Turystów Wodnych w Chełmnie 20 czerwca 1992 roku obrał jako patrona właśnie błogosławionego Jana z Łobdowa. Poza tym 24 czerwca 2015 roku relikwie bł. Jana zostały uroczyście wprowadzone do katedry św. Janów w Toruniu. Była to inicjatywa środowiska toruńskich żeglarzy. Od 6 października 2019 roku relikwie franciszkanina przechowywane są także w kościele w Starogrodzie – miejscowości położonej w dolinie Dolnej Wisły.